

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

ADORJÁNI ZSOLT

CSILLAGHASONLAT ÉS RÉTORIKAI SZERKEZET

Megjegyzések Alkman Partheneionjához (fr. 1. 60–63)*

Talán a görög költészet egyetlen darabját sem övezik olyan rejtélyek, mint Alkman ún. nagy *Partheneion*ját. A szöveg 1855-ben került elő a szakkarai sivatag homokjából az ún. louvre-i papiruszon, s azóta számos alapvető értelmezési kérdésben, mint amilyen a mű bemutatási kontextusa, nem sikerült megegyezésre jutni, s ez a bizonytalanság kihat a vers egyes szöveghelyeinek megítélésére is. Az alábbi tanulmány célja nem az, hogy egyetlen új, mindent nyitó „kulcsot” adjon a rejtélyes mű megértéséhez, csupán arra vállalkozik, hogy két, a 60–63. sor magyarázatára újabban megfogalmazott nézet¹ szintézisét megteremtse. A továbbgondolásra azért van szükség, mert mindkét értelmezés tartalmaz fontos felismeréseket, ugyanakkor hiányosságokat is, ami azt a hamis képzetet kelti, hogy a két felfogás szöges ellentétben áll egymással. Ezzel szemben úgy vélem, hogy erősségeik egyesítésével lehet a szövegrész leghihetőbb értelmezéséhez eljutni, ami továbblépést jelenthet az eddig elért eredményekhez képest. Íme maga a vitatott szövegrész:

ταὶ Πεληάδες γὰρ ἄμιν
Ὅρθρία φᾶρος φεροίσαις
νύκτα δι' ἄμβροσίαν ἄτε Σήριον
ἄστρον ἀηρομέναι μάχονται (Alkm. fr. 1. 60–63)

Annyi bizonyos: a részlet valamilyen kultikus cselekedetet ír körül, melyet a lányok nemcsak megénekelnek, hanem egyúttal feltehetőleg végre is hajtanak. Abban viszont nincs már egyetértés, hogy e kultusz miben áll. Nincs szinte egyetlen szó sem e mon-

* A tanulmány elkészítésének ideje alatt az MTA Bolyai János kutató ösztöndíjasa voltam. A munka egy részét tübingeni kutatóévem alatt végeztem, melyet a bonni Alexander von Humboldt alapítvány támogatott posztdoktori ösztöndíjával.

¹ J. M. Priestley: The φᾶρος of Alcman's Partheneion 1. *Mnemosyne* 60 (2007) 175–195; A. Dale: Topics in Alcman's *Partheneion*. *ZPE* 176 (2011) 24–38. E. Bowie dolgozatában (Alcman's First *Partheneion* and the Song the Sirens Sang. In: L. Athanassaki – E. Bowie (eds.): *Archaic and Classical Choral Song. Performance, Politics and Dissemination*. Berlin 2011. 33–65), mely a legújabb átfogó *Partheneion*-értelmezés, merész tézist állít fel: a költeményből házasulandó lányok és ellenséges madárdémonok feszült kapcsolatát véli kiolvasni, amit azonban csupán meglehetősen idioszinkratikus, asszociációs ugrásokkal tarkított gondolatmenettel ér el.

datban, melyhez ne rendelték volna több, sok esetben egészen különböző nyelven kívüli elemet (ún. *denotatumot*). Mivel a kutatástörténetet az Alkman-filológia különböző szakaszaiban már többen többször összefoglalták, nem utolsósorban éppen az említett két munka, az eddigi értelmezési tradíciók ismertetésétől eltekintek.

Itt most mindenekelőtt a hasonlat *vehiculumának* (νύκτα δι' ἀμβροσίαν ἄτε Σήριον / ἄστρον) vonatkozása forog kockán. Eltekintve két régebbi felfogástól és egy harmadiktól, amely a φάρος (*sic*) szót javítaná,² a csillag hasonlatot egyöntetűen az ἀνηρομένα participiumra s ezzel a ται Πεληάδες főnévre vonatkoztatták. Priestley azonban újabban védelmébe vette Garzya régi, ám visszhang nélkül maradt ötletét, hogy a Síríus-hasonlatot a másik participiumhoz (φεροίσεις) kösse, következőképpen a φᾶρος/φάρος (V. 61) szóval kapcsolja össze.³ Ez az értelmezés mindenekelőtt azért tetszetős, mert így Alkman Homérosra utalna.⁴ Ha ez a szerkesztési mód helyes, úgy a lányok által kézben hordozott (φεροίσεις) tárgynak valamilyen kelmének (φᾶρος = ruha/fátyol) kell lennie, vagyis olyan szövetnek, mely összehajtogatva vagy kiterjesztve csillagként ragyog.⁵ A homérosi hely ugyan nem bizonyítja, hogy a csillag hasonlat mindenképpen a szövet ragyogó fehérségére utal (a trójai peplost ποικίλματα, esetleg a csillagok képe [?], díszíti), én mégis úgy gondolom, hogy az alkmani kórus φᾶρος-a fehér, mert így szorosabb párhuzamot lehet vonni csillag és szövet között, ami az alábbi tárgyalás során némi jelentőséggel fog bírni.

Dale egykettőre elbánik a Priestley-féle szintaktikai felfogással, mondván, hogy az erőltetett és a szórend miatt is nehézségekbe ütközik.⁶ Mindazonáltal Priestley helyesen mutatott rá arra, milyen mélyen áthatja a vers stílusát-nyelvezetét, sőt hangzását is a Homéros-imitáció. A νύκτα δι' ἀμβροσίαν fordulat pedig az epikus előképnél mindig a verssor elején jelenik meg, még akkor is, ha tartalmilag az előző sorhoz tartozik, vagyis

² A. Garzya: Alcmane: I frammenti. Napoli 1954. 54 sk., *F. R. Adrados*: Alcman, el Partenio de Louvre. Estructura e interpretación. Emerita 41 (1973) 337 sk. valamint *M. L. West*: Alcmanica. CQ 15 (1965) 197 sk. (φάρος helyett φᾶρος „szépségverseny” keretében). Vö. azonban (korábbi nézete korrekciójaként) uő: Melica. CQ 20 (1970) 205.

³ Priestley: i. m. (1. jegyz.) 180–184. Jóllehet a kutatónő úgy gondolja, hogy a hasonlatnak még a létige (vagy a φαίνεσθαι) elliptikus alakját is tartalmaznia kell (181), ez a feltételezés szerintem felesleges, mert a φεροίσεις participium minden igei követelménynek eleget tesz.

⁴ Hom. *Il.* VI, 295 (= Hom. *Od.* XV, 108): ἀστὴρ δ' ὡς ἀπέλαμπεν. A Priestley: i. m. (1. jegyz.) által felsorakoztatott párhuzamokat csak eggyel egészíteném ki: Bakchyl. 17. 5: τηλαυγῆι φᾶρεϊ („messze ragyogó/messziről látható vitorlavászon”). Így az az esztétikailag és asztronómiailag kevésbé tetszetős együttállás is megszűnik, hogy a költő csillagot hasonlítana össze csillaggal, melyek ráadásul nem egy időben vannak jelen az égen (a Fiastyúk május közepén hág fel mintegy negyvennapos rejtőzködési időszak után, a Kutya nyár de- rekán, júliusban ragyog).

⁵ Jóllehet az eke vasa is ragyoghat, a homérosi párhuzam, melyre Alkman utalni látszik, kizárja a scholionokban idézett Sósiphanés φάρος olvasatát (PMGF I 31 ad loc.: ἄστρον). Az is kérdéses számomra (*pace D. L. Page*: Alcman: The Partheneion. Oxford 1951. 79), hogy vajon olyan nehézkes eszközt, mint az ekét képesek voltak-e fiatal lányok kezükben (ahogy a φεροίσεις sugallja) hordozni. Ezenkívül tény, hogy a louvre-i papiruszon az alfa igencsak cirkalmasan megrajzolt hajtott hangsúlyjelet visel (GMAW Turner/Parsons 45, 16. ábra). Így tehát kénytelenek lennénk íráshibát feltételezni, ha a φάρος mellett kardoskodnánk.

⁶ Dale: i. m. (1. jegyz.) 29, 44. jegyz.

enjambement-ről beszélhetünk – és éppen ebben a helyzetben tűnik fel Alkmánál is.⁷ Dale magyarázata a Fiastyúkra ezzel szemben az, hogy ezek már a hettita forrásokban baljóslatú csillagképnek számítottak, s így a szintén heves természetű Síriusszal történő összehasonlítás igencsak találó (a *tertium comparationis* ebben az esetben az ellenséges érzület volna).⁸ E magyarázat nem elképzelhetetlen, ám a Homéros-allúzió így pusztán a $\nu\kappa\alpha\ \delta\iota\ \acute{\alpha}\mu\beta\rho\sigma\acute{\iota}\alpha\nu$ formula használatára vonatkoznék az *Ilias* idézett helyének (VI, 295) kontextusa nélkül.

Összességében tehát a $\phi\alpha\rho\omicron\varsigma$ főnévre utaló csillaghasonlat fontos előrelépés az Alkman-vers interpretációs történetében. Ám hogyan hozható mindez összefüggésbe a kultusszal, melyet a sorok leírnak? Mire mutatnak rá Plejádok, kelme és Sírius-csillag *deixis ad oculos*-szal – hogy a Bühler-féle terminológiát használjuk? Többen abból indultak ki, hogy az ünnep hajnalban zajlik, amikor a csillagok (köztük a Fiastyúk) az éjszakai égboltról még nem tűntek el. Ez önmagában is elég hihető, és Priestley megoldása megerősíteni látszik. A fehér $\phi\alpha\rho\omicron\varsigma$ akkor hasonlíthatna leginkább a Kutya-csillagra, ha a Plejádok még nem tűntek el az égről, és a szöttes a félhomályban felderengett vagy – ha olajozva volt⁹ – akár fel is villant. Priestley értelmezése azonban egy ponton kiigazításra szorul, s ez pedig a Plejádok harca a kar egészével ($\acute{\alpha}\mu\upsilon\nu$). A kutató a csillaghasonlatban ugyanis szintén homérosi eredetű fegyvermetaforát vél felfedezni,¹⁰ ami viszont nem különösen tetszetős olyan kultikus költeményben, amelyben a kar tisztelettudó-istenfélő cselekvése és megnyilatkozása kulcsszerepet játszik. A kendőt fegyverként az égbe mereszteni illetlen volna, s nem állna messze a hybristól. Itt ismét Dale megfigyelésére kell visszanyúlnunk, aki Kallimachos egyik töredékére (fr. 693 Pf.) utal, melyben a Plejádok az amazón királynő lányaiként jelennek meg, amint éppen éjszakai kartáncot letjenek.¹¹ Mi sem kézenfekvőbb, mint hogy a Fiastyúk is táncos karként tűnik fel, amit nem akadályoz az a közismert tény, hogy fényük meglehetősen halványka.¹² A csillagképet alkotó égitestek „többes” száma és dinamikus viszonya egymáshoz az, ami a táncoló kar képzetét felidézi.¹³ Ezenkívül

⁷ Priestley: i. m. (1. jegyz.) 180–185.

⁸ Dale: i. m. (1. jegyz.) 28–32.

⁹ Hom. *Il.* XVIII, 596 (ἦκα στῖλβοντας [chitónok] ἐλαίῳ).

¹⁰ Priestley: i. m. (1. jegyz.) 187–189.

¹¹ Dale: i. m. (1. jegyz.) 30 sk.

¹² Vö. Arat. 1. 264 (ὄλιγα καὶ ἀφεγγεῖς), aki egyúttal figyelemre méltó körmozgásukra is utal (265: εἰλίσσονται). J. A. Davison: Alcman's *Partheneion*. *Hermes* 73 (1938) 449 sk. a csekély fénykibocsátást nem tartja a hasonlatot lehetetlenné tevő tényezőnek, s hivatkozik arra a nézetre, mely szerint a Plejádok májusban, amikor az Ókeanosból felkelnek, erősebb fénnel rendelkeznek, melyet a folyó vizéből nyernek. Ha azonban a „csillagkar” mozgásán van a hangsúly, nem fényerején, nincs is szükség erre a kibúvóra.

¹³ Vö. Page: i. m. (5. jegyz.) 53, jöllehet ő a Πελαῖδες–Fiastyúk megfelelést más okból elveti. A pythagoreus σύμβολον, mely a Plejádokat a „Múzsák lantjaként” jelenítette meg (*fr.* 58 C2 D–K), azzal a felfogással is rokonítható, mely a csillagképet éneklő-táncoló karral hozta összefüggésbe. A Fiastyúk és a kórus „szépségsversenyéhez” vö. még F. Blass: Das ägyptische Fragment des Alcman. *Hermes* 13 (1878) 31; H. W. Smyth: *Greek Melic Poets*. New York (1899) 183 ad loc. és B. A. van Groningen: The Enigma of Alcman's *Partheneion*. *Mnemosyne* 3 (1936) 254 sk. A Plejádok „karához” vö. H. Diels: Alcman's *Partheneion*. *Hermes* 31 (1896) 360; R. C. Kukula: Alcman's *Partheneion*. *Philologus* 66 (1907) 209 és D. Clay: Alcman's *Partheneion*. *QUCC* 39 (1991) 61 (ám mindannyian a rivális leánykar tézisének veszik pártfogásukba).

szerepe lehet annak is, amire West újabban más összefüggésben rámutatott: ismeretes az az ősrégi, indoeurópai eredetű felfogás, amely szerint a csillagos égbolt kitergetett óriás szőttes.¹⁴ Lehetséges, hogy a Fiastyúkban nemcsak égi kart, hanem ragyogó szőtttest is látnunk kell? Ennek megfelelően a két kar vetélkedésének tépje valószínűleg az égi és földi kelme szépsége (is) lenne. Így az időtényező még fontosabb szerephez jutna: a Plejádok kórusa igyekszik égi pályáján, mielőtt a közelgő reggel felbontja szövetét.

Világos tehát, hogy a két nézet olyannyira kibékíthető egymással, hogy harmonikus egészt alkotnak. A Fiastyúk annyiban küzd (μάχονται)¹⁵ a lányok karával (ἄμυ), amennyiben földi riválisát látja a szépen megmunkált, fehéren ragyogó kendőben. A szövet káprázatos szépsége kiegészíti és fokozza a lányokét, és a csillagok szempontjából csak az számít, hogy felülmúlják mind a φῶρος-t, mind gyönyörűséges hordozóit. Mert hiszen a Plejádok számára a spártai lánykar rivális csillagalakzatnak számít,¹⁶ a lányok számára pedig a Fiastyúk nem más, mint rivális kar – égi vagy földi pusztán nézőpont kérdése. Az égi és földi szféra egybecsengése pedig éppen egyik alap gondolata a költeménynek – ami immár Pindarost vetíti előre.¹⁷ Erre utalnak a mítoszbeszélésből fennmaradt gnómák (16 sk.: intés az elbizakodottság ellen), de ezzel látszik összefüggésben állni, hogy a kórus igyekszik nemcsak a karvezetőnek, hanem égi másának is kedvében járni (87–95). A szóban forgó sorok is beszédesek ebből a szemszögből. A kórus szerénységére még hamarosan visszatérünk, itt elég csak annyi, hogy a kultikus cselekményben a földi szféra hangsúlyosan az éginek rendelődik alá, amennyiben a φῶρος-t mint földi csillagot a hajnal istennőjének ajánlják fel: így a Plejádokkal folytatott küzdelem a csillagok javára dől el, és a „konfliktus” rendeződik.

¹⁴ M. L. West: *Indo-European Poetry and Myth*. Oxford 2007. 372–374. Vö. még uő: *The East Face of Helicon. West Asiatic Elements in Greek Poetry and Myth*. Oxford 1997. 579 sk. (Aischyl. Prom. 24: ποικυλίμων vőς). A csillagok képzetéhez mint isteni-fénylő urak (δυναστας) seregletéhez (ὀμηγυριν) vő. Aischyl. Ag. 4–6, büntető felügyeletükhöz az emberi ténykedés fölött Plaut. Rud. 9–16 és West: i. m. (14. jegyz. [1997]) 561 sk. und 566 sk.

¹⁵ Az ige választásában nem látok problémát, hiszen az ellenkezés, amit a μάχεσθαι kifejez (például Soph. Ant. 62, itt azonban πρὸς + Acc. vonzattal az egyszerű dativus helyett), könnyűszerrel kiterjeszthető, hogy versengést jelentsen, ami mellékértelemként az *Antigoné*-passzusból is kihallható ('erejét férfiakkal mérni'). A θεομοχεῖν (például Eurip. *Bacch.* 45) is tartalmazza ezt a metaforikus jelentésárnyalatot, csak itt éppen az ember harcol az isteni hatalom ellen (avagy rivalizál vele) s nem fordítva, mint az Alkman-helyen (égi jelenségek földi lányokkal szemben). Vö. még West: i. m. (2. jegyz. [1965]) 197.

¹⁶ Égi-isteni perspektívából bármelyik földi világító test tekinthető csillagnak. Ugyanez a képzet adja Pindaros első himnuszának sajátos szemléletmódját, ahol Délost a τηλέφαντον κυανέας χθονὸς ἄστρον (fr. 33e 6) kifejezés („csillag-sziget”, vö. még fr. 52e 42: Asteria) írja körül. Vö. B. Snell: *Pindars Hymnos auf Zeus*. A&A 2 (1946) 187 sk. Vö. még Pind. fr. 52f 126 (Aigina mint φαιεννὸν ἄστρον) és erotikus kontextusban Anth. Gr. VII 669 (Platón).

¹⁷ E felfogás végletekig fokozott változatát képviseli G. Ferrari könyve (Alcman and the Cosmos of Sparta. Chicago 2008 *passim*, mindenekelőtt 70–104), melyben az egész költemény asztronómiai allegóriaként bontakozik ki.

Ha Ὁρθρία ennek megfelelően Ἀῶτις-szal (87) s végső soron Helenével azonos,¹⁸ úgy egy további csillaghasonlat jelenléte sem kizárt. Helené eredetileg holdistennő lehetett, amire nevének etimológiája is utal.¹⁹ Ebben az értelemben alakja és szerepköre Artemisével rokon,²⁰ akit Bergk egy scholionbejegyzés alapján Ὁρθία konjektúrájával ténylegesen a kultusz istennőjének akart kinevezni. Hogyha a hold a kora hajnali rituálé közben még az égen ragyogott, a holdistennőnek szánt kendő hordozása ugyanazt a főhajtást kellett, hogy kifejezze az isten előtt: a csillaghoz hasonlatos szöttesnek alárendelt szerepet kell játszania az istenség jelenlétében.²¹ Sok minden bizonytalan ebben a gondolatmenetben, ám ez nem is lehet másként, hiszen csupán az írott szöveg áll rendelkezésünkre, amely köztudottan ambivalens éppen a kontextus megállapításához nélkülözhetetlen deiktikus elemek vonatkozásában. Amit mi nagy nehézségek árán próbálunk kihüvelyezni, az a bemutatás során nem lehetett más, csakis egyértelmű: a közönség látta a φῶρος-t (valószínűleg a leplet), s ha az a félhomályban ragyogott, a csillaghasonlatot önkéntelenül vonatkoztatta a lepel felajánlására. Így a nyelvtani szerkezet is világosabban kirajzolódik: a νύκτα δι' ἀμβροσίαν (62) időhatározó nem véletlenül áll a csillaghasonlatot előkészítő φεροίσεις (61) participium és a (ἄτε) σῆριον / ἄστρον (62 sk.) *vehiculum* között, hiszen helyzeténél fogva is összekötő szerepet teljesít az elbeszélő és hasonló rész között. Ennek megfelelően az ambróziás éjszaka kettős státusszal rendel-

¹⁸ C. Calame: Les chœurs de jeunes filles en Grèce archaïque. II: Alcman. Roma 1977. 121–124. Vö.: Diels: i. m. (13. jegyz.) 368–370 (engesztelő szertartás keretében) és C. M. Bowra: Greek Lyric Poetry from Alcman to Simonides. Oxford 1961². 52–55. Az istennő kilétét egyértelműen meghatározni lehetetlen, nem pusztán töredékes ismeretanyagunk miatt, hanem mert a korabeli spártai kultúrában jelentős szinkretizmus jellemezte a vallási életet, ami több isten alakjának körvonalát mosta össze. Ám a költemény csillagokkal kapcsolatos gazdag képsége alapján igen valószínű, hogy a kultusz középpontjában álló istenség asztrális gyökerekkel rendelkezett.

¹⁹ Vö.: R. Engelmann s. v. Helene. LGRM 1 (2) 1887. 1977. Másként West: i. m. (14. jegyz. [2007]) 231 (a *swel- > "Ἥλιος többől; vö. német „schwelen”). Theokritosnál (*id.* 18. 26) Helené többek között a Hajnalhoz (Ἀώς) hasonlít. Hajnal- és Hold-istennő nem egymást kizáró, hanem inkább egymást kiegészítő (komplementer) alakok.

²⁰ Vö.: Page: i. m. (5. jegyz.) 75 (a Helené-vonatkozás nélkül). Helené további kapcsolata Artemisszel – ahogy erre már Page: i. m. (5. jegyz.) 32 is utal –, hogy az egyik hagyomány szerint a spártai királylányt az Artemis-Orthósiának járt körtáncból ragadja el Théseus és Peirithoos (Plut. Thes. 31. 1 sk.). Ha az Alkman-kar leányai házasság előtt állnának, a Helené-vonatkozás igen találó lenne. Plutarchos az idézett helyen egy olyan változatot is említ, amely szerint a bűnös az egyik Hippokoón-fi volt, akikről nagy valószínűség szerint a *Partheneion* első felének mítoszbeszélése szólt. Mivel azonban a kardal ezen fele csak nagyon töredékesen maradt fenn a papiruszon, a mítosz bármilyen értelmezése és az eredmények rávetítése a vers második felére nagymértékben hipotetikus vállalkozás. Dale a mítosszal megtámogatott felfogása (i. m. [1. jegyz.] 24–28) nem kivétel ez alól, aki szerint a költemény vezérgondolata, hogy a kórus alárendeli magát két karvezetőjének (hasonló nézethez hasonló módszerrel vö. E. Robbins: Alcman's *Partheneion*: Legend and Choral Ceremony. CQ 44 [1994] 14 sk.).

²¹ A Hold elsőbbsége a csillagokkal szemben Sapphó költészetében (*fr.* 34 és 96. 8 sk.) szerelmi hierarchiát tükröz Vö. még Bakchyl. 9. 27–29 (Hold-hasonlat atlétikai kontextusban). Theokritosnál a leánykarnak Helenével összeméretvén a rövidebbet kell húznia (*id.* 18. 25: τᾶν οὐδ' ἄτις ἄμμοιος ἐπει χ' Ἐλένα παρισωθῆ).

kezik: egyfelől rámutat (*deixis ad oculos*) a bemutató valódi éjszakájára (~ hajnalára),²² másfelől utal a hasonlat képében feltűnő képzelt éjszakára (*deixis am phantasma*). Nem pusztán homérosi allúzióról van tehát szó, hanem fontos szereplőről a hely (és a vers) deiktikus szerkezetében.

Az eddigi megállapításokat azonban még törés nélkül el kell tudnunk helyezni a tágabb szövegösszefüggésben. Ebben a tekintetben sem Priestley, sem Dale értelmezése nem győzött meg teljesen. Priestley a kar és a csillagzat versenyét a kényszerítő időtényezővel hozza összefüggésbe, amennyiben a nap megjelenése jelenti azt az időhatárt, ameddig a kultikus cselekedetsornak feltétlenül le kell zajlania.²³ Láttuk azonban, hogy a versengés oka és tárgya inkább a szépség, nem pedig (vagy legalábbis nem elsősorban) az idő, ami szokatlan is volna egy olyan költeményben, melynek lételeme a vizualitás. A 64–77. sorok szépségábrázolása sem jelentheti a következőt: „Szükségünk van a Sírushoz hasonlatos kelmére, mert a mi ruhánk, legyen az bármilyen pompázatos, nem elegendő.”²⁴ A ruházat ugyanis csak egyik aspektusa az „udvarhölgyek” bájos küllemét ecsetelő *ekphrasis*-nak, melynek a ruházat pusztán mellékes tárgya, valódi célpontja Hagésichora szépsége. Másfelől Dale kissé felületesen kezeli a kettős γάρ-szekvenciát, és a másik végletbe esik, amennyiben úgy véli, minden csupán Hagésichora (és Agidó) bájainak magasztalását szolgálja.²⁵

A gondolatmenet rekonstruálásában a hagyományozott szöveg első felének parafrázisa segíthet (36–77): *Van isteni büntetés: az boldog ember viszont, aki nyugalomban tudja eltölteni élte napjait könnyek nélkül. Én pedig Agidó fényét énekelem:*²⁶ *Napnak látom őt, melynek fényét Agidó nekünk tanúságba szólítja; engem ugyanis őt sem dicsérni, sem gáncsolni semmiképpen sem enged a híres karvezető, aki olyan ragyogónak (ἔκπρηπις: 46) tűnik nekünk, mintha valaki a nyáj közé állítaná a szárnyas álmok jókötésű, versenygyőztes, visszhangos patájú paripáját. Vagy talán nem látod? A ló (v)enét (paphlagóniai) [egytagú priamola],²⁷ húgom, Hagésichora haja viszont mint a tiszta*

²² Tulajdonképpen a homérosi ἀμφιλόκη νύξ (*Il.* VII, 433: „félhomályos éjszaka”) honol, mely sem nappal, sem éjszaka, más szóval egyszerre nappal és éjjel is.

²³ *Priestley*: i. m. (1. jegyz.) 192 *A. P. Burnett* nyomán (*The Race with the Pleiades*. CPh 59 [1964] 32). Hasonlóan az idővel hozza összefüggésbe a versenyt *G. O Hutchinson* (*Greek Lyric Poetry. A Commentary on Selected Larger Pieces*. Oxford 2001. 91 ad loc.), csak éppen nála a Fiastyúk nem siettető, hanem hátráltató tényező.

²⁴ *Priestley*: i. m. (1. jegyz.) 189.

²⁵ *Dale*: i. m. (1. jegyz.) 31.

²⁶ A Nap említése prospektív, a napfelkelte jövőbeli esemény: „mielőtt az égi világitó test felkelne, Agidó fénye a mi napunk”. Igen nagy dicséret, melyet a kórus Hagésichora mindent elhomályosító szépsége láttán mégis megszakít elfogulatlanságát hangsúlyozva. Itt utalok még a mind ez idáig fel nem ismert, ám meglehetősen fiúbemászó asszonánca: ἐγὼν δ' ἄειδῶ – Ἀγιδῶ, mely a kézenfekvő etimológiát (ἄγω > „Vezető”) egészíti ki másikkal (Agidó mint „a dal tárgya”), s fonetikai ellentétben áll a gnóma S-hangjaival (ἔστι τις οἶων τίσις: 36), melyek I- és T-hangok variációs sorozatába vannak szöve. Vö. még Kukula (13. jegyz.) 204.

²⁷ A venét lóra való utalás nézetem szerint *deixis am phantasma* (a κέλης mint a nagyszerű termet netovábbja), nem pedig *deixis ad oculos* (κέλης = Agidó), s nem is állítható anaforikus viszonyba az álombeli paripa megelőző ábrázolásával, ahogy *West*: i. m. (2. jegyz. [1965] 195) gondolja.

arany virágzik, s ami ezüstösen fénylő arcát illeti,²⁸ minek nevezhetném világos szavak-kal?²⁹ Hagésichora tehát ilyen. Aki viszont második Agidó után szépségben, mint kolaxosi (skytha) deres fog vágtatni az ibénosi (lyd) paripa mellett. A Plejádok ugyanis felemelkedve küzdenek velünk, miközben e kendőt visszük Orthriának (a Hajnal istennőjének), fénylőt mint a Síríus-csillag az ambroziás éjszakában. Nincs ugyanis olyan bősége a bíbornak, mely segíteni tudna, sem színarany, finomművű kígyó-ék, sem líd mitra, ibolyapillájú szüzek ragyogó dísze, sem Nannó haja, sőt még az isteni Areta sem, vagy akár Thylakis vagy Kleésithéra, s nem mondanád Ainésimbrotá³⁰ házához szaladva: „Astaphis lenne csak enyém” vagy „Philylla nézne rám s Démareta s a bájos (V)ianthemis” [priamola], hanem [csak azt mondanád]: „Hagésichora minden szerelmi gondom!”

Ez a részlet tulajdonképpen nem más, mint a kar önleírása és dicsérete közvetlen és közvetett eszközökkel, mely a karvezető Hagésichorát a legszebbnek, Agidót a második legszebbnek ábrázolja kiemelve őket a „tömegeből”. A 60. sor yáp szóval kapcsolódik az előzőekhez, a 64. sor yáp partikulája pedig azt jelzi, hogy a következő rész ezt a szövegegységet (60–63) magyarázza. Az értelmezésnek a kettős yáp-szócskát mindenképpen figyelembe kell vennie. A 60–63. sort megelőző mondatban feltehetőleg a harmadik legszebből van szó, aki Hagésichora és Agidó után következik vonzerőben.³¹ Ez a „harmadik” egyfajta kollektív képzet, mely a kar egészét képviseli a két korifeus kivételével. A lányok jellemzéséhez (*éthopoiia*) természetszerűleg tartozik egyfajta „öntudatos szerénység”, mely lépten-nyomon kifejezésre jut. Ebben az esetben is a lóhasonlat olyan hierarchiát sugall, melyben Hagésichora és Agidó egyértelműen vezető szerepet tölt be, ám a rangban utánuk következő sem marad le túlságosan tőlük. Figyeljük meg, hogy a nyelvi megfogalmazás sem azt sugallja, hogy a skytha paripa nagy lemaradással követi a lydet, hanem hogy ők ketten szinte fej-fej mellett haladnak, vagyis a verseny igen feszített. A kijelentés pragmatikus üzenete ezek szerint, hogy a kar egésze kiváló. A kö-

²⁸ Kukula ([13. jegyz.] 208) javaslata megfontolandó, hogy Hagésichora ezüstös arcát (*ἀργύριον πρόσωπον*: 55) a Holddal hozzuk összefüggésbe, mert ezzel is az ég-föld megfelelésének csillagászati metaforája születik. A mesterségesen ezüstözött orcához vö.: Pind. *I.* 2. 8.

²⁹ A kórus nem azt állítja – ahogy azt sokszor hibásan feltételezik –, hogy nem szükséges a karvezető arcának szépségét részletesen szavakba foglalnia, hanem ama képtelenséget, hogy ezt nyelvi eszközökkel tegye meg. A kijelentés pragmatikus tartalma mindeközben ugyanaz marad: a közönség figyelmét *deixis ad oculos* segítségével a látványra irányítja.

³⁰ Dale javaslata (i. m. [1. jegyz.] 33–35) meggyőző, hogy Ainésimbrotá alakjában etimológiája alapján ('Férfidicsérő') a költő *alter egóját* lássuk, aki legfelsőbb instanciaként szerelmi ügyekben is járatos. Ugyanezt az etimologizálással többletjelentést sugalló technikát alkalmazza Pindaros is ugyanazon tő felhasználásával Aineas ('Dicsérő') alakjának megrajzolásakor (*O.* 6. 88), aki szintén a költő projekciója. Vö.: *Adorjáni Zs.*: Pindars sechste olympische Siegesode. Text, Einleitung und Kommentar. Leiden 2014. 50 sk. Sapphó nagy Aphrodité-himnuszában (*fr.* 1) a lírai én ugyanígy fordul tanácsért felsőbb hatalomhoz, itt a szerelem istennőjéhez magához. Alkman költeményében maga a költő az, aki szerelmi és költői ügyekben egyformán illetékes. A spártai dalnok tehát először Ainésimbrotá alakjába vetíti önnön szerepkörét, majd a karvezető Hagésichora személyébe.

³¹ Így többek között *D. A. Campbell*: Three Notes on Alcman 1 P. (= 3 Calame). *QUCC* 26 (1987) 69–71.

vetkező mondat is ennek a rendkívüliségnek ad hangot: valóban az egész leányseregnek igyekeznie kell vonzónak mutatkozni, ugyanis a Plejádok maguk fogadják a „kihívást” és bocsátkoznak versenybe velük.

A következő γάρ-ral bevezetett mondat (64–77) továbbra is a látszólagos szerénység jegyében áll. A lányok azt állítják, hogy gazdag ruházatuk és ékszereik ellenére nem vehetik fel a versenyt a Fiastyúkkal, a szépség égi képmásával, s ezzel azt is sugallják, hogy a közöttük és a Plejádok között kibontakozó rivalitást nem szabad betű szerint venni: „[Mi persze tudjuk, hogy a csillagokkal nem lehet versenyre kelni,] hiszen a mi szépségünk-gazdságunk nem elégséges ahhoz ...”. Az eleinte *recusatio*nak tűnő bemutatkozás ugyanakkor más rétorikai célt is szolgál, tekintve, hogy a leírás pozitív önértékkel is rendelkezik: kápráztató szépségű és pompázatos öltözékű lányokat ábrázol, akik az égi jelenségekkel való összevetést is állják, még ha tudják is, hogy ebben a küzdelemben alul fognak maradni. Az *ekphrasis* olyan *deixis am phantasma* segítségével megelevenített jelenetbe torkollik, melynek célpontja Hagésichora szépségének drámai megjelenítése. Ezzel a felsorolás tulajdonképpen óriás-priamolaként lepleződik le, melynek tulajdonnévi fordulata (*name-cap*) a karvezető megnevezése mint „Lieblichste der lieblichen Gestalten” (Goethe: *Marienbader Elegie*). Benne összpontosul mindaz, ami „udvarhölgyeiben” nemes és vonzó, s így túlragyogja az egész kart, úgyhogy a végén még az is hihetővé válik, hogy benne a Plejádok is valódi kihívóra lelnek: „[Mi persze tudjuk, hogy a csillagokkal nem lehet versenyre kelni,] hiszen a mi szépségünk-gazdságunk nem elégséges ahhoz, ha nem volna velünk Hagésichora; igen, ha jól meg-gondolom, ő érdemes arra, hogy a Plejádokkal mérje magát.” Nem véletlenül kapcsolódott már korábban is alakjához az ἐκπρεπής (46) kifejezés, mely a fényjelenségekkel áll összefüggésben.³² A részlet rétorikai szerkezete ennek megfelelően a következő: a kar látszólag szerény *recusatio*val folytatja, mely a csillagokkal való összehasonlítást visszafogottan elhárítja magától, ám ez a szerénységi gesztus *cum grano salis* értendő, mert a kórus *praeteritio* segítségével Hagésichora alakját idézi fel, aki – miközben elhomályosítja a kórus bájait és a *par excellence* földi szépséget jeleníti meg – a Plejádokat ismét szépségversenyre hívja ki.³³ Mindebből következik, hogy ez a második magyarázó (γάρ-os) mondat pragmatikai szempontból az ember és isten ellentmondásos viszonyát

³² A -πρεπ-elemet tartalmazó szavak gyakran vonatkoznak égitestekre vagy égitestekkel (Holddal vagy csillagokkal) összehasonlított személyekre (Hom. *Il.* VIII, 556; *h.*32. 16 [ἐκπρεπής Seléné közelében]; Sapph. *fr.* 96. 6; Pind. *O.* 1. 2 [tűz, arany és Nap környezetében]; Bakchyl. 9. 23; Aischyl. *Ag.* 6, *Sept.* 390; Ap. Rhod. *Arg.* 1. 240). Vö. még Aristoph. *Lys.* 1315: ἀγνὰ χοραγὸς εὐπρεπής (spártai nyelvjárási hatást mutató kardal részeként Helenére vonatkoztatva). Alkman másik *Partheneion*-törredékében (*fr.* 3. 66) a karvezető Astymeloisát hasonlítja *expressis verbis* csillaghoz.

³³ Később (96–99) ez a kettős, egyszerre szerény és öntudatos természetű magatartás új formában jelentkezik: a szirének hangja (a 97. sor *lacunájában* az οὐχὶ módosítószó helyett von der Mühl *αὐδῶ* konjektúráját tartom a legvalószínűbbnek) hasonlíthatatlanul szép, hiszen ők isteni lények és egy fővel többen is vannak, mint a leánykar (98). Ez az isteni szféra felsőbbrendűségének egyértelmű tanúsítványa. Ugyanakkor a kar azt is hangsúlyozta, hogy ők tízen azért felvehetik a versenyt a tizenegy szirénnel, miközben a Xanthos-parti hatyúhoz foghatóan énekelnek (98 sk.). Vö.: West: i. m. (2. jegyz. [1965]) 200–202.

fejezi ki ellentmondásosan: egyfelől a leánykar alárendeltsége jut benne kifejezésre az égitestekkel szemben, másfelől a csillagokat kihívó s már-már földi-emberi kereteket feszegető szépségük is, elsősorban Hagésichorának, „primadonnájuknak” és „mesterdalnoknőjüknek” köszönhetően.

Ha értelmezésünk megfelel a sorok betűjének és szellemének, az alkmani költészettről alkotott modern felfogás megerősítést nyer – talán nagyobb mértékben, mint eddig hittük: mindjárt a műfaj hajnalán a kardalköltészet nyelvének mesterével állunk szemben, aki homérosi fordulatokat mesterien alkalmaz saját mondanivalójának megfelelően, és látszólag egyszerű szavaival bonyolult rétorikai hatásokat ér el.

ADORJÁNI ZSOLT
PPKE–BTK Klasszika Filológia Tanszék
adorjanizs@gmail.com